№ 154 Սեպտեմբերի 4 (16) 1880 Սեպտեմբերի 4 (16) № 154

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 բուբլ, կէս տարվանը 6 բուբլ
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն Խմբագրատան մէջ:

Ստորագրողները դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“.

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Ցայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Ցայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ինչ օգուտ:—Ներքին տեսութիւն: Բացառական օրէնքներ հրէաների վերաբերութեամբ: Նամակ Արդուվինից: Նամակ Արագածից: Ներքին լուրեր:—Արտաքին տեսութիւն: Պարտականան յայտարարութիւն Կ. Պոլսի միացեալ ընկերութեան:—«Մշակի» հեռագիրներ: —Ցայտարարութիւններ:

ԻՆՉ ՕԳՈՒՏ

Կրօնական զգացմունքը այն աստիճան վառ է եղել հայերի մէջ, որ տիրել է նրանց բոլոր մտաւոր և հոգեկան ուժերի վրա: Հայերի հին լեզուն, հայերի գրականութիւնը ծաղկել, զարգացել են կրօնի ազդեցութեան տակ: Հայերի բանաստեղծութիւնը՝ հոգևոր շարականներ, հոգևոր մեղեդիներ են: Հայերի վիպասանական տաղանդը յայտնվել է «Այսմաւուրքի» պատումների մէջ: Հայերի արհեստը, հայերի ճարտարապետութիւնը կատարելագործվել են վանքերի շինութեան մէջ: Ամբողջ տան և հինգ դար հայկական հանճարը կաղկանդված է եղել կրօնական մթնոլորտի մէջ. այստեղ սկիզբն է առել նա, այստեղ զարգացել է և այստեղ ծերացել...

Հայը նուիրում էր կրօնին և իր նիւթական կարողութիւնը: Երբ պէտք էր մէկին մի մեծ, արժանայիշատակ գործ կատարել,—կառուցանում էր մի վանք, հիմնում էր մի եկեղեցի: Երբ պէտք էր մէկին իր կալուածքները, իր հարստութիւնը դարձնել ազգային ժառանգութիւն, — նուիրում էր վանքին: Ասանդութիւնը հասցրել է մեզ, թէ Անիի մէջ կային հազար և մէկ եկեղեցիներ, բայց ոչ մի դպրոցի մասին խօսք չը կայ...

Հայը իր մտաւոր, իր բարոյական բոլոր մնունդը ստանում էր կրօնից: Հայը իր հայրենիքը, իր ազգութիւնը, իր ամբողջ աշխարհը գտնում էր եկեղեցու չորս պատերի մէջ: Այս աշխարհից դուրս նա ոչինչ չէր ճանաչում՝ և ոչինչ բան չէր ցանկանում:

Պարսից Շահ-Աբաս թագաւորը, տանելով Հայաստանից մի մեծ գաղթականութիւն և կամենալով նրանց սիրտը խլացնել հայրենիքից, Սպահանի մէջ շինեց հայերի համար մի վանք, որի չորս անկիւնաքարերը ինքը բերել էր տուել Էջմիածնի վանքից: Հայերը գոհ եղան դրանով և մուացան բոլորը: Նրանք ունէին իրանց եկեղեցին, այդ եկեղեցու մէջ գրտնում էին իրանց հայրենիքը, այլ ևս ոչինչ պէտք չէր նրանց...

Կարդացէք բոլոր գաղթական հայերի դաշնագրերը տիրող աղգերի հետ, նրանց մէջ կը տեսնէք՝ գլխաւոր տեղը բռնում է այն յօդուածը, որ նրանց թոյլ տրվի ազատ կերպով պաշտել իրանց կրօնը: Պարսկաստանում, Հնդկաստանում, Թիւրքմենիայում, Աղանիստանում, Տաճկաստանում, Եգիպտոսում, Լեհաստանում, մի խօսքով, բոլոր երկրներում, ուր որ գաղթել են հայերը, նրանց ամենամեծ պահանջը եղել է կրօնի և եկեղեցու անմատչելիութիւնը,—իրանց միւս բոլոր պէտքերը զոհել են այդ գաղտփարին...

Էլ զարմանալի չէ այսօր տեսնել երկրագնդի շատ անկիւնեբում հայոց եկեղեցիներ, հայոց վանքեր, հայոց դերեզմանատներ, բայց հայ մարդ—և ոչ մէկը:

Հայը այսպէս էր վարվում, ոչ միայն այն ժամանակ, երբ զանազան պատմական հանգամանքներից ստիպված, թողնում էր իր հայրենիքը, գաղթում էր մի օտար երկիր,—այլ նա իր երկրում, իր հայրենի հողի վրա մնացած ժամանակ ևս, իր տիրապետողներից ուրիշ պահանջ չունէր, բացի իր եկեղեցու և կրօնի ազատութիւնը: Այսպիսով, ինքն ըստ ինքեան պիտի կազմվեր մի կրօնական ժողովուրդ, որի հասարակական բոլոր գործունէութիւնը ամփոփվում էր և սահմանափակվում երարխիական իշխանութեան մէջ:

Հայը ինքն ստեղծեց իր համար այդ նեղ, սահմանափակ դրութիւնը: Էլ պետութիւնները, որոնց հպատակ էր նա, նեղողամիտ եղան, համբերեցին, որովհետև դրանից ոչինչ վնաս չէր հասնելու նրանց, բացի օգուտից,—որովհետև կրօնի, եկեղեցու և նրա երարխիական իշխանութեան մէջ խեղդվում էին այդ ժողովրդի միւս բոլոր էրգումները:

Մինչև անգամ Պարսկաստանը և Թիւրքիան, որոնց մէջ բաժանված էին Հայաստանի երկու ահագին կտորները, ճանաչեցին հայերին որպէս մի կրօնական ժողովուրդ և ընդունեցին հայ կղերին որպէս այդ ժողովրդի ներկայացուցչին: Էլ այդ պատճառով, բոլոր արտօնութիւնները, որ վայելում էին հայերը այդ պետութիւնների մէջ, չէին դուրս գալիս կրօնի և եկեղեցու սահմանից:

Վերջին ժամանակներում, երբ Հայաստանի մի մասը ընկաւ մի քրիստոնեայ պետութեան, առաց իշխանութեան ներքոյ, հայերը շատ գոհ մնացին, ոչինչ առանձին արտօնութիւններ չը պահանջեցին իրանց համար, բացի իրանց եկեղեցու և կրօնի ազատութիւնը: Էլ ռուսաց կառավարութիւնը կազմեց հայերի եկեղեցական կառավարութեան համար մի ամբողջ «положеніе»:

Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, երբ մի ժողովրդի մէջ կրօնը և եկեղեցին մինչև այս աստիճան տիրում են նրա գոյութեան բոլոր երևոյթների վրա,—այն ժամանակ, բնականաբար, ազգային զարգացման, ազգային յառաջադիմութեան միւս գործիքները համեմատաբար թուլանում են, խեղդվում են և մինչև անգամ ոչնչանում են....

Մենք մի ուրիշ անգամ կը դառնանք դէպի այդ հարցը:

Ե. Մ.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՑԱՌԱԿԱՆ ՕՐԷՆՔՆԵՐ ՀՐԷԱՆՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՈՒԹԵԱՄԲ

«Голосъ» լրագրի մէջ տպված է հետևեալ յօդուածը:

«Մի պետութեան մէջ մի օրէնք», սա մի այնպիսի ճշմարտութիւն է դարձել, որ ամենքը ճանաչում են և ոչ ոք նրան չէ հերքում: Ամեն առանձին բացառութիւն այս կողմից անիրաւացի է և պետութեան համար վնասակար: Ինչպէս ամենքը պէտք է հպատասար լինեն օրէնքի առաջ, նոյնպէս և օրէնքը ամենքի համար պէտք է մէկ լինի:

Մարդ ակամայ յիշում է միշտ այս տարբերական ճշմարտութիւնները, երբ մտածում է մեր օրէնքների վրա հրէաների վերաբերութեամբ: Ինչպէս յայտնի է, այդ օրէնքութիւնը լի է զանազան, շատ անգամ միմեանցից հակառակ բացառական որոշումներով: Ինչի համար մենք այդպիսի բացառական որոշումներ ենք անում: Ինչ է նրանց նշանակութիւնը և ինչով ենք նրանց արդարացնում:

Մամուլի մէջ և մինչև անգամ օտարազգի մամուլի մէջ շատ անգամ ասվում է, որ հրէաների վերաբերութեամբ բացառական օրէնքների ազբիւրը այդ ցեղի տոհմական առանձնութիւններն են կազմում: Այդ մեկնութեան անհիմն լինելը ակներև է: Պետութիւնը չէ կարող իր քաղաքացիների իրաւունքների շրջանը որոշել նրանց տոհմական և ցեղական առանձնութիւններով նոյնպէս, ինչպէս չէ կարող որոշել նրանց կաշու և մազերի գոյնով, ճակատի և քթի ձևով: Պետութեան պահանջների շրջանը իր քաղաքացիներից չէ կարող կախված լինել այդ մանաւորութիւններից և պատահմանքներից: Նոյն իսկ դրա մէջն է կայանում իւրաքանչիւր ժամանակակից պետութեան ոյժը, որ նա ամենքի համար ընդհանուր օրէնքներով միացնում է պետական մի կազմուածքի մէջ սկզբից բոլորովին զանազանված ցեղերին: Ուրիշ կերպ զանազան ցեղերով բնակեցրած, ինչպէս օրինակ Ռուսիա, ոչ մի պետութիւն չէ կարող կատարեալ միութեանը հասնել: Այդ մարդերի նշանաւորութեան մասին այսպիսի զանազան ցեղերով բարբառներով բնակեցրած Ռուսաստանի համար մինչև անգամ ուելորդ է խօսել:

Այն իրողութիւնը, որ հրէաների վերաբերութեամբ մեր օրէնսդրութեան բացառական որոշումները չեն հիմնվում և չեն կարող հիմնվել ցեղի տոհմական առանձնութիւնների վրա, հաստատվում է հետևեալ հասարակ ապացոյցով: Հենց որ ամենազարգացած ցեղական առանձնութիւններ ունեցող մի հրէայ այսօր հաւատափոխ կը լինի, եզուց նա միւսներին համահաւասար իրաւունքներ ունեցող քաղաքացի է դառնում: Գոնէ նա իրաւունքի տեսակէտից այս դէպքում ոչ ոք ուշադրութիւն չը պէտք է դարձնի ցեղական առանձնութիւնների վրա: Իսկապէս հրէաների համար մեր մէջ եղած բոլոր սահմանափակութիւնների հիմքը ոչ թէ այդ ցեղի տոհմական առանձ-